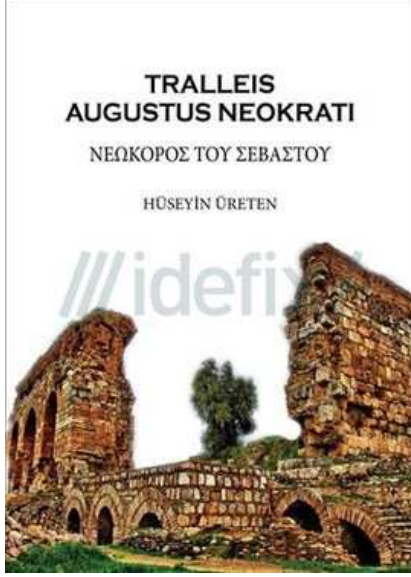


Hüseyin Üreten, **TRALLEIS: AUGUSTUS NEOKRATI ΝΕΩΚΟΡΟΣ ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΤΟΥ**, Hel Yayınları, Ankara 2016, 78 sayfa. ISBN: 9786054734511

Ayşen SİNA*



Burada tanıtmaya ve değerlendirmeye çalışacağımız “TRALLEIS: AUGUSTUS NEOKRATI ΝΕΩΚΟΡΟΣ ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΤΟΥ” adıyla Mart 2016 tarihinde Hel Yayınları tarafından yayınlanmış olan eser, yazarı Doç. Dr. Hüseyin Üreten’in de ifade ettiği üzere yerel sikke ve yazıtlardan yola çıkılarak Roma İmparatorluk Dönemi Tralleis kentindeki imparatorluk kültü konusunu ele almaktadır.

Bu kitabın tanıtımına ve değerlendirmesine geçmeden önce, *neokoros* terimi, kökeni ve gelişimi konularına kısaca göz atmanın yararlı olacağı düşüncesindeyim.

Bilindiği üzere “*Neokoros*” kelimesi eski Yunancada “tapınak” anlamına gelen “*naos*” kelimesiyle “muhafaza etmek, korumak, bakmak” anlamlarına gelen “*koreuo*” fiilinden gelmektedir. Böylece “*Neokoros*”, “tapınak koruyucusu” anlamına gelip Eskiçağ’da imparator ya da tanrı(ça) tapınaklarının görevlisine ya da Ephesos, Smyrna, Pergamon ve Tralleis gibi sitelere gönderme yapmak için kullanılan önemli bir unvan olarak karşımıza çıkmaktadır.

“*Neokoros*” kelimesinin anlamını ilk kez Büechner (1888: 2)¹, “bir tapınağın günlük rutininden sorumlu kişiler, tapınak koruyucusu” olarak açıklamıştır. Büechner’in bu çalışması daha sonraki çalışmalara ışık tutmuştur. Kelime, Hellen ve Roma uygarlıklarında birbirinden farklı iki anlamda kullanım görmüştür. En eski anlamına göre, *neokoros* kelimesi “tapınakla ilgili çeşitli sorumlulukları yerine getiren, kentin dini organizasyonunda görevli bir devlet memurunu” belirtmiştir. Sonradan ortaya çıkan fakat daha yaygın olarak kullanılan şekliyle ise söz konusu kelime ile “Roma *Senatusu* ya da bizzat Roma imparatorları tarafından Kıta Hellas ya da Küçük Asya’daki

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sıhhiye – ANKARA.

¹ G. Büechner, *De Neocoria*, Kessinger Publishing, 1888.

kent devletlerine bahşedilen bir unvan” ifade edilmiştir. Dolayısıyla Bunson² da imparator kültürünü, “imparatoru onurlandırmanın dini, politik ve sistematik uygulaması, imparatorun ilahi varlık olarak görülmesi” olarak tanımlamıştır. Bunson, ayrıca *neokoros* unvanının Roma İmparatorluk sınırları içinde yaşayan halkların sosyal yaşamlarındaki zenginliklerin bizzat imparatorlardan gelen bir lütuf olduğuna inanmalarına ve imparator kültürünün özellikle Roma eyaletlerinde farklı kimlikteki halk topluluklarının itaatinin ve sadakatının sağlanması açısından önemli olduğunu söylemiştir (2002: 271). Epigrafik belgeler ve sikkeler üzerinde yaptığı önemli çalışmasında ise Burrell,³ *neokoros* kelimesinin ilk hecesinin *naostan* geldiğini, bunun kurban kesilen bir yer değil doğrudan tapınak anlamında olduğunu belirtmiştir. Burrell, aynı zamanda *neokoros* kelimesinin özel olarak dişliliği ya da erilliği ifade etmediğini özellikle tapınak koruyuculuğu ile ilgili yüksek bir onurlandırma olduğunu söyleyerek bazı tartışmalara da açıklık getirmiştir (2004: 3-6). Price⁴ da (2004: 114-115) “*Rituel ve İktidar*” adlı eserinde “*Augustus’un Küçük Asya’daki yaklaşık otuz dört farklı sitede rahibi bulunmasına karşın, diğer imparatorların sadece biri, Augustus’un ilk halefi olan ve on bir sitede rahibi bulunan Tiberius bu sayıya yaklaşabildi... Daha sonraki birçok imparator, sadece iki veya üç rahip aldı ve bu şekilde imparatorların şahsına sunulan tek tük ve dağınık kültler azalarak sona erdi. Üçüncü yüzyılın başında hüküm süren Caracalla, kendisine özel olarak bir tapınak veya rahip ithaf edildiği bilinen son imparatordu*” diyerek dolaylı bir şekilde imparator kültürünün Ceasar sonrasında iktidar mücadelesini kazanan Augustus ile hızlı bir yayılım göstermiş olduğuna gönderme yaparak, kültürün Principatus Dönemi’nde (İÖ. 27 – İS. 284) oldukça yaygın bir dinsel uygulama haline geldiğini belirtmiştir. Öyle ki, imparator kültürünün tek tanrılı dinler hariç diğer tüm dinsel uygulamalardan daha etkin olduğu ve Roma’nın farklı etnik kimlikteki toplulukları bir arada tutmadaki en etkili aracı olduğu da Küçük Asya özelinde epigrafik ve arkeolojik veriler ile gösterilmiştir.

Öte yandan *neokoros* üzerine Türkçe de birçok çalışma yapılmış, bu çalışmalarda *neokoros* düşüncesi ile birlikte Hellen Küçük Asyası’nda *neokoros* unvanına sahip kentler ele alınarak tanrılaştırılan imparator(lar) onuruna düzenlenen *agon*lar ve inşa edilen tapınaklar gibi bir takım konular çalışılmıştır⁵. Nitekim burada tanıtacağımız kitap gibi bu kitabın yazarı Hüseyin Üreten’in imzasını taşıyan çalışmalar da bulunmaktadır⁶.

² M. Bunson, *Encyclopedia of Roman Empire*, USA: Fact on File-Inc., 2002.

³ B. Burrell, *Neokoroi: Greek Cities and Roman Emperors*, Boston: Brill, 2002.

⁴ S.R.F. Price, *Rituel ve İktidar*, (Çev. T. Esin), Ankara: İmge Kitabevi, 2004.

⁵ Kuşkusuz hepsine işaret etmenin mümkün olmadığı *neokoros* ile ilgili çalışmalardan bazılarının künyelerini kronolojik düzen içinde ancak şu şekilde listeleyebiliriz. Zeynep Çizmeli Ögün, “Roma Dönemi’nde Anadolu Kentlerinin Unvan Yarışında İç Pontus”, *Patronus: Coşkun Özgünel’e 65. Yaş Armağanı*, Ed. Erhan Öztepe, Musa Kadıoğlu, İstanbul: Homer Kitabevi, 133-138, 2007; Ferit Baz, “Aspendos Kentinde İmparator Kültüne İlişkin Gözlemler”, *Adalya*, XVI, 71-83, 2013; Ferit Baz, “Merkezi Pisidia’daki Bazı Roma Kolonilerindeki İmparator Kültürünün

İmparatorluk kültürü, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Roma'nın ilk imparatoru Augustus ile beraber tesis edilmeye başlanmış ve İS. 3. yüzyılın sonlarına ya da erken 4. yüzyıla kadar devam etmiştir. Birinci yüzyılın sonundan itibaren ise *neokoros*, imparatorluk tapınağının ve dolayısıyla düzenli bir imparatorluk şenliğinin hangi sitede yapılacağına ilişkin seçim sürecinde bir sitenin başarılı olduğunu gösteren bir unvana ve yaygın bir övünç kaynağına dönüşmüştür. Dahası İS. 3. yüzyılda Severuslar'dan itibaren de çok cömertçe kullanılmaya başlanmıştır.

Bu cümleden olmak üzere, şimdi tanıtımını ve değerlendirmesini yapacağımız kitaba geri dönecek olursak; öncelikli şunu belirtmek isterim ki, Tralleis ile ilgili çalışmalar halen bir elin parmaklarını geçmemektedir. Bu durum çok açık olmasına rağmen, yine de konuyla ilgili çalışmaların ağır aksak da olsa devam ettiğini söylememiz gerekir. Nitekim Hüseyin Üreten imzasını taşıyan ve 2016 yılının Mart ayında yayınlanan "*Tralleis: Augustus Neokratı Νεωκορος του Σεβαστου*" isimli eser bu çalışmaların en yeni örneklerinden biridir.

Kitabın *Önsözünde* Tralleis antik kentinin gezginlerine Tralleislilerin dinsel inançları özellikle de Roma İmparatorluk Dönemi'ndeki imparatorluk kültürü konusunda bilgi vermek düşüncesiyle eseri kaleme aldığını vurgulayan Üreten'in eseri 78 sayfadan oluşmaktadır. Kitap, "Önsöz", "Giriş", "Sonuç", "Kısaltmalar Ve Kaynakça" ile "Küçük Sözlük" kısımlarının dışında üç ana bölümden meydana gelmektedir.

Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı Başkanı sayın Doç. Dr. Hüseyin Üreten'in kaleme aldığı bu kitabın ilk bölümü "Tralleis Antik Kenti" başlığını taşımaktadır. "*Kentin Coğrafi Konumu*", "*Kentin Tarihi*" ve "*Kentin Araştırma Tarihçesi*" alt başlıklarının bulunduğu bu bölümlerde, antik kaynaklarda bazen Karia bazen Lydia sınırları içinde değerlendirilen ve antikçağ Küçük Asya'sının adı duyulan kentlerinden biri olan Tralleis'in coğrafi konumu, tarihsel süreçteki gelişimi ve kentte gerçekleştirilen kazı çalışmaları kısa bir şekilde gözler önüne serilmektedir.

"Tralleis'te Dinsel İnançlar" başlıklı ikinci kısım, Tralleis tanrı ve kültürlerine ayrılmıştır. Üreten, kitabının bu kısmında Tralleis'teki imparator kültürü ve *neokoros* unvanının daha iyi anlaşılabilmesi açısından önce Tralleis kent *pantheonunda* yer alan tanrı ve tanrıçalar hakkında bilgi vermektedir.

Varlığına İlişkin Değerlendirme", *PHASELIS: Disiplinlerarası Akdeniz Araştırmaları Dergisi*, 1, 261-275, 2015; Adem Yurtsever, "Neokoros Düşüncesinin Kökeni ve Gelişimi: Tanrı, Kutsal Krallık ve Yönetici İlişkisi", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 2, 1-16, 2015.

⁶ Hüseyin Üreten, "Menderes Magnesia'sı ve Artemis Neokoros Onuru" *The Journal of Academic Social Science Studies*, 5, 4, 271-291, 2012; Hüseyin Üreten - Ömer Güngörmüş, "Antik Kaynaklarda Amaseia'da Roma İmparatorluk Kültü ve Neokoros Unvanı", *III. Uluslararası Geçmişten Günümüze Merzifon ve Amasya Yöresi Sempozyumu (08-10 Ekim 2015) Bildiri Kitabı*, Ed. Doç. Dr. Asım Çoban, Prof. Dr. Hasan Babacan, Prof. Dr. Mustafa Çolak, Dr. İbrahim Serbestoğlu, Öğr. Gör. Ahmet Sağlam, Merzifon: Edge Yayınları, 11-27, 2015.

Bu bağlamda Tralleis'e atfedilen ve kentin yayılma alanında ele geçen edebi kaynaklarda, yazıtlarda ve sikkelerde belgelenen şu tanrı ve tanrıçaların kent halkının gereksinimlerine paralel olarak çeşitlilik gösterdiği anlatılmaktadır. Kısacası kentte yaşayanların dinsel hayatında *Zeus* ve *Apollon* başta olmak üzere, *Dionysos*, *Aphrodite*, *Athena*, *Helios*, *Herakles*, *Demeter*, *Hermes*, *Artemis*, *Tykhe* ve *Nike* önem kazanmaktadır.

Üçüncü kısmın başlığı "Tralleis'te İmparatorluk Kültü ve Neokoros Ünvanı"dır. Bu kısımda sikkelerin ve yazıtların ışığında Tralleislilerin sahip olmaktan gurur duydukları onursal *neokoros* ünvanı ele alınmıştır. Ancak bu konuda zengin kanıtlara sahip Asia Eyaleti'ndeki diğer kentler ile karşılaştırıldığında, yazarın da ifade ettiği üzere, Tralleis'te imparatorluk kültürü ile ilgili kaynaklar ne yazık ki az, dağınık hatta açıklığa kavuşturulması zor belgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla yazar bu kısımda daha çok yerel sikkelerin izinden giderek kentin kendi adı altında taşıdığı "*neokoros*" onur ünvanını İmparator Caracalla (İS. 198-217) zamanında almış olduğunu kanıtlamaktadır. Yani "*neokoros*" onursal ünvanını Tralleis kentine bahşeden ilk imparator Caracalla'dır. Söz konusu kısımda ayrıca "*Tralleis'te Kutlanan Agonlar*" alt başlığı altında da "Tanrılar Onuruna Düzenlenen Agonlar" ile "İmparatorluk Onuruna Düzenlenen Agonlar" konularında bilgi verilmektedir. *Zeus* onuruna düzenlenen *Olympia* ve *Apollon* onuruna düzenlenen *Pythia* oyunlarının yanında Tralleis'te imparatorluk kültürü ile bağlantılı olan "*Augusteia*" adlı *agon* da vurgulanmaktadır. "Tralleis'te İmparatorluk Tapınağı" alt başlığında ise tanrılaştırılan imparatorun kentle ilişkilendirilmesinde önemli bir unsur olan imparatorluk tapınağı değerlendirilmiştir. Üreten'in de belirttiği gibi, Tralleis kenti çağdaşı pek çok kentte görebildiğimiz üst yapı elemanlarından yoksundur. Antik kentten çok sayıda değerli mimari eser ya günümüz yapılarına taşınmış ya da yaşanan her deprem sonrasında taş/kireç ocağı olarak kullanılmıştır. İşte bu nedenlerden ötürü kentte tanrılaştırılmış bir imparator adına tahsis edilen tapınak ya da sunak yeri araştırmacılar tarafından henüz tespit edilememiştir. Fakat Caracalla döneminde darp edilen ve üzerinde imparator kültürü için tasarlanan bir yapının resmedildiği sikke bizi söz konusu tapınağın Messogis yamaçlarında olabileceği düşüncesine sevk etmektedir. Şüphesiz Tralleis'te devam etmekte olan kazılar kent hakkında ileride daha çok bilgi elde etmemize yardımcı olacaktır.

Kısa bir özetle tanıtmaya ve değerlendirmeye çalıştığımız "Tralleis: Augustus Neokrati Νεωκοροσ του Σεβαστου" başlıklı kitapta, öte yandan biçimsel anlamda, dip not verme tekniğinin de gösterdiği üzere her ne kadar antik yazarlar konu hakkında sessiz kalmış olsalar da can alıcı iki kaynak -yerel sikke ve yazıtlar- kullanılarak eserde akademik titizlik bir kenara bırakılmamıştır.

Tralleis tarihi ile ilgilenen herkese yararlı olması dileğiyle...